

PIERRE BOURDIEU

A testet öltő uralom¹

A francia szociológus, Pierre Bourdieu, a XX. század egyik legszínesebb, legizgalmasabb gondolkodója volt. Vizsgálódásai sok irányba vezették: a társadalmi egyenlőtlenségek átörökítésének, a hatalmi hierarchiák továbbélésének, és a szimbolikus szférák vizsgálatán túl az emberi szexualitás, a nemek társadalmi esélyegyenlőségének kérdései is foglalkoztatták. Elemzései, megállapításai mindig újszerűek, figyelemfelkeltők és továbbgondolásra érdemesek voltak. Újszerű látásmódja, kreativitása olykor a művészet szintjére emelte szociológiai elemzéseit.

A szegényekkel és a lemaradókkal természetes módon mindig közösséget vállaló, és az elkötelezetten baloldali gondolkodású kutató emlékének tiszteletére állítottuk össze ezt a fejezetet.

Az, hogy a test – s különösen a nemi szervek – társadalmi meghatározottsága társadalmi konstrukció végeredménye, ma már közhely azok után, hogy egész antropológiai hagyomány hirdeti. Én itt az okozat viszony visszájára fordítását, e társadalmi konstrukció természetessé tételének eszközét szándékozom bemutatni, mert úgy hiszem, teljes kifejtése eddig nem történt meg. A paradoxon éppen az, hogy a női test és a férfi test látható eltérései, melyeket a férficentrikus látásmód gyakorlati sémái jegyében észlelnek és építenek föl, kikezdzhetetlenül igazolják mindazon értelmezéseket és értékítéleteket, melyek e látásmód elveinek megfelelnek: nem a fallosz (vagy a fallosz hiánya) az alapja ennek a világnak, hanem a *nemeket rangsoroló világnak* intézményesíti, alkotja meg a falloszt mint a férfiaság jelképét, a férfibecsületet (*nif*), és konstruál a biológiai különbségekből társadalmi lényegükben hierarchizált nemeket. Távolról sem az élettani szaporodás határozza meg a szexuális munkamegosztás jelképes rendszerét és lépésről lépésre a természet és a társadalom egész berendezkedését. A biológiai jellegzetességeknek, kivált az emberi testnek, nő és férfi sajátosságainak, mindenekelőtt az élettani szaporodásban betöltött szerepének önkényes beállítása alapozza meg

¹ Részlet Pierre Bourdieu: *Férfiuralom* című könyvéből. Fordította N. Kiss Zsuzsa. Napvilág Kiadó, Budapest, 31–41. o.

látszólag természetesen a szexuális szereposztás, a nemek szerinti munkamegosztás és ezen keresztül az egész világegyetem férficentrikus felfogását. A férfi szocioidióma hordereje két művelet összekapcsolásából és sűrítéséből adódik: *a biológia nevében törvényesít egy hatalmi viszonyt, holott ez a biológia maga is természetivé tett társadalmi konstrukció.*

A jelképes építkezés munkája nem korlátozódik a szigorúan csak *performatív* megnevezésre, amely a – mindenekelőtt a testre érvényes – *látásmódot* betájolja, igazgatja (bár ez sem akármilyen). A testek (és elmék) mélyreható, tartós átforgatása és beteljesítése, vagyis a gyakorlatias építkezés munkája során és révén kényszerítő erővel foganatosít mindenekelőtt nemiség szerint *differenciált meghatározást* arra vonatkozóan, hogy mit cselekedhet a test. Arra törekszik, hogy az elgondolhatóság és megcselekedhetőség univerzumából kiseprűzze a másik nemhez tartozás bármilyen jelzését – s kivált mindazt a biológiai lehetőséget, melyet magában hordoz a „többalakú fajtalan lény”, a kisgyermek mint olyan, már ha hihetünk Freudnak –, létrehozandó a társadalmi alkotást, a férfias férfit, illetve a nőies nőt. Az önkényes *nomosz*, amely tárgyilagosan intézményesíti a két osztályt, a természet törvényére csak addig hivatkozhat (nemi kapcsolatra, sőt mind a mai napig házasságra is szokás mondani, hogy „természetellenes”), amíg a *társadalmi erőviszonyokat szomatizálja*. A szocializáció szerteágazó, fáradhatatlan, gigászi kollektív erőfeszítése a feltétele és az ára annak, hogy a megkülönböztető identitások, melyeket a kultúra önkénye intézményesít, az uralkodó felosztás elvének megfelelően félreérthetetlenül differenciált alkatokban öltsenek testet, s azok világszlelése ehhez az elvhez igazodjon.

Mindkét nemet, mivel *egymást feltételezik*, diakritikus építkezés, elméleti és gyakorlati munka hozza létre, mint az ellentétes nemtől *társadalmilag differenciált testet* (minden lényeges kulturális szempontot tekintetbe véve), vagyis mint férfi, azaz nem női, illetve női, azaz nem férfi alkatot. A formálás, a szó szoros értelmében vett *Bildung*, amely társadalmilag megalkotja a testet, csak nagyon kis részben történik nyílt, deklarált pedagógiai tevékenység keretében. Nagyrészt automatikus, személytelen hatása egy olyan tárgyi és társadalmi berendezkedésnek, amely mindenestül a férficentrikus felosztás elve szerint szerveződik (innen elsőprő ereje). A tárgyakba vésett férfirend a néma parancsok által a testekbe is bevésődik, melyeket a munkamegosztás, a közösségi és magánrítusok bevett rendje közvetít (gondoljunk csak a nőkre kényszerített visszahúzóásra, a férfihelyszínekről való eltiltásra). A tárgyi és társadalmi berendezkedés szabályai kötelezően diktálják, kinek mi a dolga, kizárva a nőket a legnehezebb feladatokból (nem szánhatnak ekével), a hátrányosabb helyre (út padkája, töltés pereme) szorítva őket (még az otthonban is), kioktatva őket a kívánatos testtartásról (például hogy meghajtsák hátukat, elől összefonják karjukat a tekintélyes férfi színe előtt), rájuk osztva a fáradságos, alant, igénytelen munkákat (a nők dolga a trágya kihordása, ők meg a

gyerekek szedik fel a földről az olajbogyót, és a férfi veri le a fáról). Mindent összevetve, az alapvető előfeltételezések jegyében hivatkoznak a biológiai különbségekre, melyek ezáltal a társadalmi különbségek alapjának tetszenek.

A néma dresszúrák sorában külön kell kezelni az intézményesítő rítusokat ünnepélyes és rendkívüli jellegük miatt. Ezek azt szolgálják, hogy az utolsó emberig összehívott közösség nevében és jelenlétében, a felszentelés céljával ne csupán azokat válasszák külön, akik a *kitüntetett jegyet már elnyerték*, azoktól, akik *még nem részesei ennek*, mert korhatár alattiak (bár az átmeneti rítus képzete ezt sugallja), hanem mindenekelőtt azokat, akik társadalmilag méltók, elkülönítsék azoktól is, akik *mindörökre kirekesztettek* ebből, azaz a nőktől.² Ugyanígy a körülmetélés, e par excellence férfiasságintézményesítő rítus esetében, különválasztja azokat, akiknek férfiasságát fölszenteli, jelképesen fölkészítve őket a férfiasság gyakorlására, azoktól, akik helyzetüknél fogva fölavathatatlanok, és nem is leplezhetik, hogy számukra elérhetetlen mindaz, ami alkalmaz és tápot szolgáltatna a férfiasság megerősítéséhez.

Tehát a mítoszban igen naivan leszögezettek az intézményesítő rítusok ravaszabban és a jelképiség szempontjából feltétlenül hatékonyabban érvényesítik. Beágyazódnak azoknak az *elkülönítő* műveleteknek a sorába, melyen minden egyednél, akár férfi, akár nő, kihangsúlyozzák a nemi *különbözőség* társadalmi meghatározását legnyilvánvalóbban alátámasztó külső jegyeket, bátorítják a nemnek megfelelő cselekedeteket, miközben tiltanak, eltántorítanak a helytelen magatartásformáktól, például a másik nemmel való kapcsolatban. Megfigyelhető ez az úgynevezett „elválasztási” rítusoknál is, melyek arra szolgálnak, hogy a kisfiút az anyához fűződő viszonyban nagykorúsítsák, és férfiasodásának előrehaladását biztosítsák azáltal, hogy buzdítják, felkészítik a külvilággal való találkozásra. Az antropológiai kutatás ki is mutatja azt a pszichés munkát, amelyet egy bizonyos pszichoanalitikus hagyomány szerint³ a fiúknak feltétlenül el kell végezni ahhoz, hogy kiszakadhassanak az anyával való ősi kvázi-szimbiózisból saját nemi azonosságtudatukat megerősítve. Ezt a folyamatot nyíltan ellenőrzi, sőt szervezi a csoport, amely férfiasítást célzó szexuális intézményesítő rítusok egész sorozatát, tágabb értelemben pedig a hétköznapi lét minden elkülönített és elkülönítő gyakorlatát (férfias játékok, sportok, vadászat stb.) latba vetve szorgalmazza a kenyértö-

2 A férfiasság intézményesítésénél a rítusokhoz hozzáadódnak még a gyermekkori játékok, kivált a nyilvánvalóan többé-kevésbé szexuális színezetűek (mint például a távpisilő verseny, vagy a kisbojtárok homoszexuális játéka). Az okokról, amiért az *intézményesítő rítus* (az intézményre – pl. házasság –, illetve az intézményesítés aktusára – örökös birtokba bocsátása – egyaránt vonatkozó) fogalmát használom átmeneti rítus helyett –, mely azonnali sikerét minden bizonnyal annak köszönhetette, hogy a józan sejtésnek tudós hangzást ad. Vö. P. Bourdieu: „Les rites d’institution”. In: *Ce que parler veut dire*. Paris, Fayard, 1982, 121-134.

3 L. például N. J. Chodorow: *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley, University of California Press, 1978.

rést a világgal. Ez alól a lányok (és, balszerencséjükre „az özvegyek fiai”) kivételek, az ő kapcsolatuk az anyával folyamatos.⁴

A férfiasság nőies hányadának tagadására irányuló objektív törekvés (Melanie Klein éppen ennek a felfedését, a rítus visszájára fordítását kérte számon a pszichoanalízistól) az anyához, a földhöz, a nedveshez, az éjszakához, a természethez való kötődés és kötöttség felszámolására például az „ennayerváltás”-nak (*el aazla gennayer*) mondott időpontokban zajló rítusoknál nyilvánul meg, amilyen a fiú első hajvágása, és a férfivilág *küszöbén* átléptető valamennyi ceremóniánál, melyekre a körülmetélés teszi fel a koronát. Se szeri, se száma azoknak az aktusoknak, melyekkel a fiút elszakítják anyjától – tűzön készített tárgyakkal, melyek a *metszés* (és a férfiszexualitás) jelképeinek foghatók fel: kés, tőr, ekevas stb. Az újszülött fiút az anyja jobbjára (a férfi oldalra) fektetik, az asszony maga is a jobb oldalán fekszik, és kettejük közé jellegzetesen férfias tárgyakat helyeznek el, kártolófésűt, nagykest, ekevasat, követ a tűzhelyből. Ugyanígy az első hajvágás jelentőségét is az adja, hogy a nőies hajzat a fiú kötődését jelképezi az anyai világhoz. A felavató hajvágás az apa tiszte, borotvával – férfieszköz –, az „ennayerváltás” napján, kevéssel a vásártérre való bevezetés előtt, tehát valamikor a hatodik és a tizedik életév között. A férfiasítás (vagy éppen nőietlenítés) munkája ezzel a férfiak, a becsület, a jelképes harcok világába való bebocsáttatással, a vásártérre való első belépéssel folytatódik: a gyermek új ruhát, selyemövet ölt, tört, lakatot, tükröt kap, anyja pedig friss tojást helyez burnuszának csuklyájába. A vásártér kapujában a fiú feltöri a tojást, kinyitja a lakatot – felavató férficselekvések –, és megnézi magát a tükörben, ami, akárcsak a küszöb, fordulópont. Apja körbevezeti a vásártér férfiaknak fenntartott világában, bemutatja a többi férfinak. Hazamenet bikafejet vásárolnak: ez szarvai okán a *nif*hez kapcsolódó fallikus szimbólum.

Ugyanez a testi-lelki munka, ami fiúknál a férfiasítást szolgálja, felszámolva bennük mindazt a nőies csökevényt, ami „az özvegyek fiaiban” tovább él, még radikálisabban megy végbe a lányoknál. Mivel a nő negatív entitásnak számít, akit a hiány határoz meg, eredményei is csupán kettős tagadás által nyilvánulhatnak meg – mint megtagadott, legyőzött rossz tulajdonság vagy kisebbik rossz. Tehát a szocializáció munkája mindenestül arra irányul, hogy a testre is mindenkor vonatkozó, így azt szentnek – *h'aram* – deklaráló korlátot szabjon a nőnek, melyek a testi diszpozíciókba is bevésendők. Így sajátítja el a fiatal kabil nő a női életmód, a helyes viselkedés testet

⁴ Szemben azokkal, akiket Kabíliában esetenként „férfiak fiainak” mondanak s több férfi neveltjei, az „özvegyek fiait” azzal gyanúsítják, hogy kivonták magukat az alól a szakadatlan munka aló, ami az elnőiesedéstől megóvhatta volna őket.

és morált elválaszthatatlanul egybeforrasztó alapelveit, mikor megtanulja felöltöni, viselni az egymást követő életszakaszoknak – kislány, eladó szűzlány, feleség, családanya – megfelelő ruhát, önkéntelenül ellesve, legalább annyira a tudattalan utánzás, mint a kifejezett engedelmesség jegyében, hogyan kell megcsomózni övét, feltűznie haját, járás közben mozdítania vagy nem mozdítania valamely testrészét, fejét tartania, pillantását irányítania.

Ez a betanítás csak még hatékonyabb attól, hogy lényegében hallgatólagos: a női morálra mindenekelőtt sosem lanyhuló fegyelem szorít, mely a test egészére vonatkozik, s a kényszerítő öltözék, hajviselet által foganatosított. A férfi és a nő identitás egymást kizáró elvei mint állandó testtartás, viselkedés jelennek meg, így válnak valóra, jobban mondva természetessé. Ahogyan a férfibecsület morálja összefoglalható egyetlen szóban, amit lépten-nyomon hajtogatnak az informátorok, *qabel*, 'szembenézni', a 'pillantást keresni', illetve az egyenes testtartásban (a mi katonai vigyázállásunk megfelelője), amely egyben az általa jelölt egyenesség kinyilvánítása is,⁵ a női behódolás is természetesen váltódik meghajlásra, leborulásra, görnyedésre, *alázatra* (szemben a *fölnnyel*), arra a nézetre, hogy a nőhöz a hajlott, lágy tartás s az ennek megfelelő engedelmesség illik. Az alapvető neveltetés igyekszik bevésni valamely testtartást és egyes testrészek ilyenolyan igazítását – jobb (férfi) kéz, bal (női) kéz, járásmód, fejtartás, tekintet, vagy szemtől szembe vagy ellenkezőleg, saját lábunk bővölése – mind egy bizonyos etika, egy bizonyos politika, egy bizonyos kozmológia hordozói. (Etikánk, szépérzékünkéről nem is szólva, mindenestül belefér az olyan legalapvetőbb melléknevek keretébe, mint magas/alacsony, egyenes/görbe, szilárd/hajlékony, nyitott/zárt stb., ráadásul ezek zömmel testhelyzetekre vagy testi megnyilvánulásokra vonatkoztathatók – pl. „egyenes derék”, „görbe tekintet”).

A kabil nők számára kötelező alázat szélsőséges változata annak, amit mindmáig megkövetelnek a nőktől az Amerikai Egyesült Államokban éppúgy, mint Európában, s a megfigyelők tanúsága szerint néhány parancsban összefoglalható: mosolyogj, süsd le a szemed, tórd, ha a szavadba vágnak stb. Nancy M. Henley bemutatja, hogyan oktatják a nőket terük elfoglalására, a járásra, a helyes testtartásra. Frigga Haug is megpróbálta előhívni (az úgynevezett *memory work*-módszerrel, ami felidézett gyerekkori élmények csoportban történő megvitatása, értelmezése) azokat az érzelmeket, amely bizonyos testrészekhez kapcsolódnak, a kihúzandó háthoz, a behúzandó hashoz, a szét nem tárandó lábhoz stb., megannyi erkölcsi tartalommal felruházott pozitúrához (a lába széttárni közönséges, az előredomborodó has az akaraterő hiányáról árulkodik

⁵ A *qabel* szóról, amely a legalapvetőbb térbeli tájékozódással, az egész világgéppel összefügg, l. P. Bourdieu: *Le Sens pratique*, 151.

stb.).⁶ Mintha a nőiesség fokmérője az lenne, hogy az illető milyen kicsire képes „összehúzni magát” (berberül a nőnemet kicsinyítő toldalékkal jelölik), a nőt *láthatatlan karámba* rekesztik (a fátyol ennek csupán látható jele), korlátozva a teret, ahol mozoghat és közlekedhet (miközben a férfiak testükkel a lehető legnagyobb teret sajátítják ki, kivált a nyilvánosság előtt). Az ilyen jelképes *internálás* biztosítéka az öltözék, amely (a múltban még egyértelműbben) nemcsak a testet elfedő burok, hanem állandó rendreutasítás (a szoknya szerepe hasonló a papi reverendáéhoz), szükségtelemmé téve a nyílt parancsot vagy tiltást („Anyámtól sose hallottam, hogy ne terpessem szét a lábam”): bizonyos manírt kényszerít a mozgásra a magas sarok, a kezét lefoglaló kezitáská és főleg a szoknya, amely egész sor tevékenység megghiúsítója vagy akadálya (nem lehet benne futni, bizonyos pózokban leülni stb.), illetve állandó óvintézkedésekre szorít. Példa erre az a fiatal nő, aki folyton lesimítja magán a túlságosan kurta szoknyát, vagy alkarjával próbálja takarni a merész dekoltázst, s valóságos akrobatamutatványra kényszerül, hogy összeszorított lábbal szedhessen föl valamit a földről.⁷ Ez az *erkölcsi* tartáshoz és a nőhöz méltó tartózkodáshoz mélységesen kötődő gesztusvilág továbbra is kötelezi őket – mintegy szándékuk ellenére – azután is, hogy az öltözék többé nem parancsolja (pl. a szapora tipegést, amit olykor nadrágot, lapos cipőt viselő fiatal nőktől is látni). Azok a laza pózok és tempók pedig, mint a széken hintázás vagy az íróasztalra föltett láb, amit olykor megengednek maguknak a férfiak – a befolyásosak – a hatalom, vagy ami lényegében ugyanaz, a magabiztosság jegyében, egy nő részéről egész egyszerűen elképzelhetetlenek.

Az ellenvetésre, miszerint napjainkban számos nő szakított a tartózkodás hagyományos normáival-formáival, és testük jóváhagyott megmutatását „felszabadulásnak” fogják fel, elégséges válasz rámutatnunk arra, hogy milyen nyilvánvalóan diktálja a férfiperspektíva a szoros értelemben vett testtel való ilyenfajta élest (lásd a nőt a francia reklámokban ma, fél évszázadnyi feminizmus után):

6 F. Haug et al.: *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*. London, Verso, 1987. A szerzők úgy tesznek, mintha nem tudnának róla, de a testnek ez a betörése, amelyben az őket sújtó hátrányai ellenére, cinkosak a nők, társadalmilag nagy mértékben meghatározott, és a nőiség megtestesülése elválaszthatatlan a *megkülönböztetés* egyfajta megtestesülésétől, vagy, ha így jobban tetszik, attól a megvetéstől, amivel a vulgárisnak tekintett túl mély kivágást, túl rövid miniszoknyát, túl vastag sminket szokás illetni (de ezek többnyire roppant „nőiesnek” is számítanak...).

7 L. N. M. Henley: i. m. 38., 89–91., továbbá 142–144. Az *Exercises for Men* című karikatúrasorozat, amely a nőhöz illő „abszurd pozitívákat” pécézi ki.

8 Amit a nőiességre nevelés rendes körülmények között csupán sugalmaz, nyíltan hirdetik a „hosztessz-iskolák” illetlen- és viselkedéskultúra-kurzusai, ahol megtanítják, hogyan kell járni, állni (hátratett kéz, párhuzamos lábfej), mosolyogni, lépcsőn fel-le menni (úgy, hogy nem nézünk a lábunk elé), az asztalnál intézkedni („a hosztessz gondoskodjék a zökkenőmentes lebonyolításról, de észrevétlenül”), a vendégekkel bánni („készségesnek mutatkozni”, „kedvesen válaszolni”), „fellépni”, értve ezen a magatartást és az öltözködést, sminket is („semmi élénk, rikító, agresszív szín”).

az egyszerre felkínált és megtagadott női test azt a jelképes megkaphatóságot hirdeti, amely – mint nem egy feminista dolgozat rámutat – úgymond nőhöz illő, a vonzás és a csábítás férfi és nő által egyaránt ismert és elismert hatalma, és azoknak a férfiaknak a becsületét öregbíti, akiktől az illető nő függ vagy akikhez kötődik. Ehhez társul még a szelektív visszautasítás hatalma, amely még megcifrázza az ilyen kizárólagosság árával is a „fogyasztói rongyrázás” figuráját.

Így vésődik be fokról fokra a habitusában eltérő két osztályba az a felosztás, amely a társadalmi rendet alakítja, pontosabban a nemek között társadalmilag hatályos viszonylatokat hatalom és kizsákmányolás vonatkozásában szembeállítja az egymást kiegészítő testi *hexisz*, illetve látásmód- és felosztásbeli elvek formájában, s ennek folytán a világon minden dolog, minden tevékenység a férfi–nő ellentétre szűkíthető le, a szerint sorolható be. A férfioldal a kinti, a hivatalos, a nyilvános, a száraz/tárgyilagos, a magasztos, az egyszeri; a férfiakra tartoznak a hirtelen, kockázatos, látványos tettek, melyek – mint a bika letaglózása, a szántás, a szüret, a gyilkosságról és a háborúról nem is szólva – megtörik az élet szabályos menetét. A nőkre hárul ezzel szemben *bent*, a nedvesség, a hitványság, a görbeség, a folyamatosság nevében végzett mindenfajta házimunka, vagyis mindaz, ami intim, a színpalak mögött zajlik, netán nem való más szemé elé, szégyenletes, mint a gyerekek és állatok gondozása, továbbá mindaz a külső feladat, melyet a mítosz jegyében osztanak rájuk; vagyis azok, amelyeknek közük van vízhez, fűhöz, zöld színhez (ilyen a sarlózás, a kertészkedés), tejhez, fához, de mindenekelőtt a legpiszkosabbak, a legeggyhangúbbak, a legalantasabbak. Mivel a világ egésze, amelyben a nők gyökereznek, a falu tere, az otthon, a nyelv, az eszközök egytől egyig erre a néma rendre utasítják őket, ha tetszik, ha nem, azzá válnak, amit a mítosz logikája előír, elsősorban őket magukat erősítve meg abban a meggyőződésben, hogy nem is való nekik más, mint ami hitvány, görbe, kicsi, szűkös, hiábavaló stb. Kénytelenek minden pillanatban tüntetően kinyilvánítani, hogy természetes eredetű a rájuk társadalmilag kirótt önleértékelő identitás: nekik jut a hosszadalmas, hálátlan babramunka, hogy hajlongva szedjék a földről az olajbogyót vagy a gallyat a rúddal, fejszével felszerelkezett férfiak után; nekik kell érvényesíteni a háztartás mindennapos működtetésének közönséges szempontjait, látszatra tetszelegve olyanfajta kicsinyes számításokban, csúrés-csavarásban, haszonlesésben, amin a magára valamit adó férfi keresztülnéz. (Gyerekkori emlékem, hogy a férfiak: szomszédok, barátok, miután reggel levágták a disznót – rövid erőszakos esemény, mindig egy kis felhajtással: a menekülő állat visítása, nagy kések, vér stb. –, estig, sőt néha másnapig is nagy léleknyugalommal verték a blattot, s csak elvétve kegyeskedtek odébb tenni egy-egy nehéz üstöt, miközben a sürgő asszony-nép keze alatt égett a munka, készült a hurka, kolbász, virsli, pásté-

tom.) A férfiak (és a nők) óhatatlanul szemet hunynak afölött, hogy az alá-fölérendeltségi viszony logikája képes csak a nőkre ragasztani, beléjük vetíteni az erkölcsi kötelezettség számba menő erények mellett mindazt a rosszat is, melyet az uralkodó nézőpont a *természetüknek* tulajdonít, például az alamusziséget, vagy, hogy valami szebbet is mondjunk, a megérezést.

Az alattvalók különleges tisztánlátásának sajátos formája, amit „női megérezésnek” szokás nevezni, még nálunk is egyet jelent a behódolással, objektíve és szubjektíve; ez serkent vagy kényszerít a figyelemre, figyelmességre, gondosságra, éberségre, mert ezek híján lehetetlen a gondolatolvasás: ráhibázni az óhajokra, megszimátozni, ha vihar érik. Sok-sok kutatás mutatott rá az alárendelteknek, jelesen a nőknek (főként a kétszeresen, háromszorosan alárendelteknek, például a néger házvezetőnőknek, akikre Judith Rollins a „Between Women”-ben tér ki) erre a kivételes éleselméjűségére: a nem verbális (így hangnembeli) jelzésekre a férfiaknál fogékonyabb nők könnyebben fejtik meg a nem verbálisan kimutatott érzelmet, a dialógus sugalmait.⁹ Két holland kutató felmérésének tanúsága szerint a nők részletekbe menően képesek leírni férjüket, ám a férfiak feleségükről csak olyan általánosságokban tudnak beszélni, melyek „minden nőre” érvényesek.¹⁰ Ugyanez a két szerző veti fel, hogy a homoszexuálisok, akik heteroszexualitásra neveltetvén elsajátították az uralkodó szempontokat, erre a perspektívára is rá tudnak állni (ami tudatuk, ítélőképességük egyfajta disszonanciáját okozza, elősegítve egészen egyedi tisztánlátásukat), és jobban értik a fölrendeltek szempontjait, mint ők maguk.

A jelképesen lemondásra és tartózkodásra ítélt nők csak úgy gyakorolhatnak bármiféle hatalmat, ha tesznek róla, hogy az erős tulajdon erejének kárát vallja, vagy ha készségesen háttérbe vonulnak, és eltagadják (szürke eminenciási) befolyásukat. De, amint Lucien Bianco kimondja a kínai parasztmozgalmak kapcsán a törvényszerűséget, „a gyöngék fegyverei óhatatlanul gyöngye fegyverek”¹¹. Maguk a jelképes stratégiák is, melyeket a nők férfiakkal szemben bevetnek (például a mágia), az uralom hatalya alá esnek, hiszen a misztikus jelképeknek, a végrehajtók azon gépezetének, melyhez a nők folyamodnak, illetve az általuk hajszott céloknak (mint a szeretett vagy gyűlölt férfi szerelme, tehetetlensége) ugyanaz az elvi alapja, mint a férfiközpontú felfogásnak, amely a nőket elnyomja. E stratégiák kevesek ahhoz, hogy a valóságban is felborítsák a hatalmi viszonyt, de legalább nyo-

⁹ L. W. N. Thompson: *Quantitative Research in Public Address and Communication*. New York, Random House, 1967, 47–48.

¹⁰ Vö. A. van Stolk–C. Wouters: „Power Changes and Self Respect: a Comparison of Two Cases of Established-Outsiders Relations”. *Theory, Culture and Society*, 4 (2–3), 1987, 477–488.

¹¹ Vö. L. Bianco: „Résistance paysanne”. *Actuel Marx*, 22, 2e semestre 1997, 138–152.

matékokat adnak az uralkodó felfogás nőképeinek, miszerint rosszindulatú teremtmények, akiknek mindenestül negatív identitása csupa tilalom, jó alkalmat kínálva ezek szakadatlan áthágására. Így van ez a gyöngéd, szinte tetten érhetetlen erőszak minden fajtájánál, melyek révén a nők elégtételt vesznek a férfiak rajtuk gyakorolt testi, vagy eszmei erőszakáért, a bájoláson, a cselszövésen, a hazugságon, a passzivitáson (nemi aktus közben) át egészen a zsarnokian alázatos szeretetig, amilyen a mediterrán anyáé vagy az anyáskodó feleségé. Gyötörnek és büntudatot keltenek önfeláldozásukkal, végtelen odaadásukat és néma szenvedésüket nyújtják viszonzhatatlan ajándék vagy törleszthetetlen adósság képében. A nők tehát minden tettükkel kénytelen kellelten bizonyítékát adják ártó voltuknak, rászolgálva a tiltásokra, az előítéltre, mely őket alapvetően rosszindulatúnak állítja be – annak a túlzás nélkül tragikus logikának a jegyében, hogy az elnyomás folyamánya, a társadalmi valóság nemegyszer megerősíti a képet, amely az elnyomás érvényesülésének és igazolásának hivatkozási alapja.

A férfiközpontú látásmódot tehát folyamatosan az általa megszbott szokások legitimálják: a nők, mivel hajlandóságaik a nőket sújtó, intézményesedett *negatív előítélet* eredői, nem is tehetnek mást, mint hogy egyfolytában rászólnak erre az előítéltre. Ez az *átok* logikája, *önmagát beteljesítő jóslat* a javából, öngazoló pesszimizmus, gondoskodik arról, hogy a jóslat beváljék. Ez nap mint nap érvényesül a két nem viszonylataiban: a férfiak hajlandósága, hogy a nők hatáskörébe utalják az alantasabb feladatokat, a népszerűtlen, kicsinyes lépéseket (mifelénk ilyen az ár tisztázása, a számla ellenőrzése, árendedmény kérése), röviden, hogy túladjanak a vélt méltóságukon aluli feladatokon, ugyanabból a mentalitásból fakad, amely a nőket „szűklátókörűségükért” és „földhözragadt kicsinyességükért” ostorozza; a nyakukba varrt vállalkozás kudarcáért őket marasztalják el, az esetleges sikert viszont soha nem írják a javukra.¹²

12 A beszélgetések, vizsgálatok, melyeket az ingatlangazdálkodás területén végzett kutatásaink keretében folytattunk, bőségesen szolgáltatott alkalmat arra, hogy ezt a logikát tetten érjük napjainkban, közvetlen környezetünkben (vö. P. Bourdieu: „Un contrat sous contrainte”. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 81–82. 1990. március, 34–51.). Bár a férfiak nem mutathatnak többé fölényes megvetést a gazdálkodás kicsinyes szempontjai iránt (kivéve talán a kultúra világát), nem ritka, hogy törvény adta fölényüket – főleg tekintélyes pozícióban – tüntető közönnyel nyomatékosítják a felügyelet alsóbb rendű kérdései iránt, melyekkel rendszerint a nők foglalkoznak.